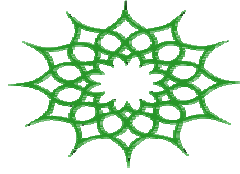

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده زبان‌شناسی

گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فرهنگ و زبان‌های باستانی

گیتی و گیتیان

استاد راهنما:

دکتر کتابیون مزداپور

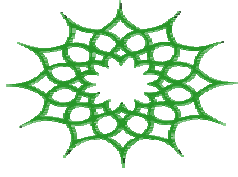
استاد مشاور:

دکتر منظر رحیمی ایمن

پژوهشگر:

فرح جایدروپور

فروردین ۱۳۹۰

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

پژوهشکده زبان‌شناسی

هیأت داوران در تاریخ ۱۳۹۰ / ۱ / ۱۵

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته فرهنگ و زبان‌های باستانی خانم فرح جایدردپور

تحت عنوان

گیتی و گیتیان

را بررسی کردند و پایان‌نامه با درجه ..... و نمره ..... به تصویب نهایی رسید.

امضا	استاد راهنمای پایان‌نامه دکتر کتایون مزداپور با مرتبه علمی استاد	۱.
امضا	استاد مشاور پایان‌نامه دکتر منظر رحیمی ایمن با مرتبه علمی استادیار	۲.
امضا	استاد داور خارج گروه دکتر فاطمه جدلی با مرتبه علمی استاد	۳.
امضا	استاد داور خارج از گروه دکتر پرویزی با مرتبه علمی استاد	۴.

امضای مدیر گروه

تقدیم به روان‌های پاک و مینوی والای والدین گرامی که به وجود
آورندهٔ جسم خاکی و اثیری فرزندان خود بوده و با تعالیم معنوی
آنان رادر عرصه‌های تعلیم و تعلم و دفاع از دین و میهن قرار داده و
باعث سرافرازی و ثبت نام‌های نیک آنان گشته و مسلماً یادگار
ماندگاری از خود به جای گذارده‌اند.

باشد که بهشت برین جایشان باد....

سپاسگزاری

پس از به جای آوردن حمد و ثنای بی کران به پیشگاه ایزد متعال، بدین وسیله و با نهایت احترام قدردانی‌ها و سپاسگزاری‌های ویژه خود را به محضر مسئول محترم تحصیلات تکمیلی جناب آقای سید رضا آقایی و همکاران ایشان تقدیم می‌نمایم. بهترین و شایسته‌ترین قدردانی‌ها به محضر اساتید نام‌آور و فرهیخته سرکار خانم دکتر کتایون مزداپور و سرکار خانم دکتر زرشناس پیشکش می‌نمایم که نه تنها در زمرهٔ مدرسان طراز اول و الگوی مسلم و ماندگار بهروزی می‌باشند، بلکه کردارهای معنوی‌شان آنان را به گونه‌ای ویژه متمایز ساخته است.

ایدکم ا....

فرح جایدرپور

چکیده

آفرینش گیتی و گیتیان از مهم‌ترین مباحث اسطوره‌شناسی ایرانی است. کشمکش میان دو نیروی خیر و شر در آوردگاهی به نام گیتی انجام می‌پذیرد. آسمان، زمین، کوه، آب، مردم، گیاهان، جانوران، باد و باران و آتش همه و همه در این ستیز کیهانی شرکت و در مقابل نیروهای پلید اهریمنی صف‌آرایی می‌کنند. شناخت گیتی و گیتیان در این کشمکش دوازده هزار ساله ما را با ماهیت اصلی اساطیر ایرانی آشنا می‌کند و این مهم تنها از طریق بررسی متون مذهبی باستانی ایران امکان‌پذیر است. منابعی همچون *اوستا*، *بندehش*، *گزیده‌های زادسپرم*، *مینوی خرد*، *روایت پهلوی* در انجام این پژوهش یاری رسانند. مطالعه این منابع تصویری روشن از نگرش ایرانی و جهان‌بینی باستانی درباره گیتی و گیتیان به دست می‌دهد و چگونگی ارتباط میان اجزای گوناگون سازنده گیتی را برای مخاطبان آشکار می‌سازد. نگرشی که کماکان پس از قرن‌های متمادی، شگفت‌انگیز و راه‌گشاست.

فهرست مطالب

مقدمه	۲
معرفی منابع	۶
فصل اول: آفرینش جهان	۱۳
درآمد	۱۴
آفرینش مادی	۱۸
نحوه آفرینش‌ها	۲۳
فصل دوم: آفرینش گیتی	۲۶
تعریف گیتی	۲۷
۱. آسمان	۲۷
۲. آب	۴۵
۳. زمین	۷۷
۴. کوه	۸۸
فصل سوم: آفرینش گیتیان	۹۳
۱. مردم	۹۴
۲. گیاهان	۱۰۵
۳. جانوران	۱۱۳
۴. باد و ابر و باران	۱۲۴
۵. آتش	۱۳۵
نتیجه‌گیری	۱۵۶
نقشه جهان به روایت بندهش	۱۵۸
کتابنامه	۱۵۹
چکیده انگلیسی	۱۶۰

مقدمه

تاریخ باستانی ایرانیان ترکیبی دلنشین از اسطوره و تاریخ حقیقی است. از آنجا که مبنای این پژوهش کند و کاو در اساطیر سرزمینمان است، شایسته دیدم تا در مقدمه توضیحاتی مختصر دربارهٔ باورهای کهن ایرانیان عرضه کنم.

یکی از منابع مهم آشنایی ما با اساطیر ایرانی، کتب مذهبی زردشتیان است. زردشتیان که میراث‌دار دین و آیین کهن ایران هستند در طول تاریخ پر فراز و نشیب زندگی اجتماعی و مذهبی خود، همواره سعی کردند تا به روش‌های گوناگون این میراث چند هزارساله را برای آیندگان حفظ نمایند.

تالیف کتب دینی و غیردینی زردشتی در دورهٔ ساسانی و قرون اولیهٔ اسلامی، که به برخی از آنها در معرفی منابع اشاره می‌شود، بیانگر ارادهٔ سترگ هم میهنان زردشتی در پاسداشت میراث معنوی ایرانیان است. لازم به ذکر است که شاهکارهای بزرگ حماسی ایرانیان پس از اسلام مانند *شاهنامهٔ فردوسی* و *گرشاسب‌نامهٔ اسدی طوسی* نیز وامدار همین متون اصیل و داستان‌ها و نوشته‌های موبدان و بزرگان دوستدار ایران در هنگامهٔ حملهٔ اعراب‌اند.

فردوسی حماسهٔ ملی ایرانیان را که سند بزرگ هویت ملی ایرانیان، اثباتی بر قدمت خردورزی و مدنیت و دژی استوار در پاسداشت فرهنگ و زبان فارسی است با تکیه بر متون برآمده از خدای‌نامهٔ دوران ساسانی و نوشته‌های پیشینیان و اندرزهای بزرگان و موبدان آفریده است. دیگر شاهکارهای زبان و ادبیات فارسی، معماری و هنر، فلسفه و حکمت نیز تأثیرات فراوان از میراث مکتوب و شفاهی نیاکان ما در روزگار باستان پذیرفته‌اند. اسطوره‌های هر ملتی بیانگر تفکر و نگرش آن قوم دربارهٔ جهان

هستی، آفرینش آن، دوام آن و در نهایت فرجام جهان است. جغرافیا، تبادلات فرهنگی با اقوام همسایه، جنگ ها و مسائل بسیار دیگر در پیدایش اسطوره‌های یک ملت نقش بسزایی دارند. اسطوره آفرینش ایرانیان نیز زاینده شرایط خاص و پر از دگرگونی ایران کهن مانند شرایط سخت و متغیر جوئی، کوچ‌های بزرگ، جنگ‌ها، ارتباط با اقوام غیرایرانی همسایه و ظهور اندیشمندان و پیامبران بزرگی همچون زردشت است.

نقش پیامبر باستانی ایرانیان و با بیانی بهتر تفکر زردشتی در تبیین اساطیر ایرانی نقشی غیرقابل انکار است. هر چند که تمامی متفکران و بزرگان قبل و بعد از زردشت و پادشاهان بزرگی همچون کورش و داریوش کبیر هخامنشی در پیدایش تمدن تاریخ ساز ایرانی جایگاهی والا داشته‌اند، اما بی‌تردید، تدوین، تصحیح و هدفمند کردن این اسطوره‌ها در غالب دینی پر قدرت و کارآمد و تفکری کاربردی برای اداره زندگی فردی و اجتماعی ایرانیان نتیجه بینش زردشت و پیروان او در طول تاریخ باستانی ایران بوده است.

در این پژوهش بخشی از این اساطیر که درباره گیتی و گیتیان است بررسی می‌شود. گیتی و گیتیان در جهان‌بینی باستانی ایرانیان اهمیتی ویژه دارند. هر یک از اجزای تشکیل‌دهنده گیتی و کیهان در آوردگاهی به نام جهان با نیروهای اهریمنی در ستیزند و در جنگ بزرگ جهانی خیر بر ضد شر، نور بر ضد تاریکی مشارکتی فعال دارند. این ویژگی منحصر به فرد اساطیر ایرانی که نقش گیتی و گیتیان بخشی غیر قابل انکار از سرنوشت فرجامین دنیا و داستان آفرینش است، اهمیت پرداختن به آنها را دو چندان کرده است.

چگونگی آفرینش‌ها با تکیه بر متونی که در منابع آمده است، شرح داده شده و دربارهٔ ارتباط میان عناصر اساطیری و نقش آنها در جهان و همچنین جایگاه دین و مراسم و آیینها در تمدن کهن ایرانی بحث می‌شود.

از آنجایی که انجام این پژوهش بر مبنای متون کهن انجام شده است برای پربارتر شدن مطلب و ایجاد امکان قیاس و همچنین دسترسی مخاطب به متون مورد نظر، در موارد بسیاری ناچار به ذکر اصل روایت و نقل مستقیم از متون کهن بودم؛ در عین حال، پس از آوردن مطلب در بسیاری از موارد به بررسی و توضیح اجزای تشکیل دهندهٔ روایت در متن مورد نظر پرداخته‌ام. همچنین از منابعی همچون فرهنگ اساطیر ایرانی و دانشنامه مزدیسنا در کنار متون اصلی، برای تکمیل مطالب استفاده کرده‌ام و چنانچه نکتهٔ ارزشمندی دربارهٔ انواع آفرینش‌ها در هر یک از این متون یا برخی دیگر از متون بود آنها را در ادامهٔ مطلب آورده‌ام. بدین ترتیب، مطالب این پایان‌نامه در سه فصل تنظیم شده است. فصل اول «آفرینش جهان» به آفرینش مادی و چگونگی آفرینش‌ها اختصاص دارد. فصل دوم «آفرینش گیتی» شامل آفرینش آسمان، آب، زمین، و کوه‌هاست. فصل سوم «آفرینش گیتیان» دربرگیرندهٔ مباحثی چون آفرینش مردم، گیاهان، جانوران، باد و آتش است.

از آنجا که تفکیک دو مفهوم گیتی و گیتیان در برخی موارد امکان پذیر نبود، بر آن شدم تا تقسیم‌بندی خود را براساس مطالب مندرج در متون کهن قرار دهم و گیتی و گیتیان را مطابق آنچه در فهرست ذکر شده مرتب نمایم.

امید است که این پژوهش، که البته کاستی‌های فراوان دارد، بتواند آغازی باشد برای بررسی‌های جامع‌تر و موشکافانه‌تر در زمینهٔ فرهنگ و اساطیر سرزمینمان.

در پایان جای دارد از سرکار خانم دکتر کتایون مزداپور که راهنمایی‌های گرانبه‌اش در تدوین این پایان‌نامه روشنگر راه بود و سرکار خانم منظر رحیمی ایمن که با مهربانی و دلسوزی مطالب ارزشمندی را به نگارنده تذکر دادند صمیمانه قدردانی کنم. همچنین از خانم دکتر فاطمه جدلی که مسئولیت داوری این پایان‌نامه را به عهده داشتند بی‌نهایت سپاسگزارم.

فرح جایدرپور

فروردین ۱۳۹۰

معرفی منابع

در هر پژوهش علمی پژوهشگر موظف است پیش از اجرای کار، از آثار و نوشته‌ها و تحقیقات انجام شده در آن موضوع مطلع گردد و آخرین یافته‌های تحقیقی را مطالعه کند. با توجه به اینکه پایان‌نامه اینجانب نیازمند پژوهش کتابخانه‌ای است، لذا ضرورت دارد کتاب‌های اصلی مورد بررسی را معرفی و میزان اطلاعات آنها را برای مخاطبان توضیح دهم.

منابع اصلی به کار رفته در این پژوهش عبارت‌اند از:

- (۱) بندهش
- (۲) پژوهشی در اساطیر ایران
- (۳) روایت پهلوی
- (۴) صد در نثر - صد در بندهش
- (۵) فرهنگ اساطیر ایرانی
- (۶) گزیده‌های زادسپرم
- (۷) متون پهلوی
- (۸) مینوی خرد

۱. بندهش:

اثری است شامل داستان‌ها و روایات اساطیری و با توجه به طرح و نظم دقیق آن می‌توان باور داشت که این اثر متکی بر بهترین سنت‌های قبل از خود در بیان کیفیت آفرینش و تکوین جهان تا رستاخیز و جاودانگی زندگی پس از آن است، که ظاهراً این سنت با متن اوستایی از میان رفته و دیگر بخش‌های اوستای کهن بی‌ارتباط نیست. در این اثر پس از مقدمه‌ای ناتمام که حکایت از روزگار آشفته مزدیسنان و فروریختن ناباورانه قدرت و فرمانروایی ایشان می‌کند، نویسنده کتاب، با طرحی استوار از بیکرانگی آغازین و کرانه‌مند بودن گیتی، جهان روشنی و تاریکی، بیان آفرینش و هجوم اهریمن از جهان تاریکی و نتایج این یورش، ایزدان و دیوان سخن می‌گوید، تاریخ اساطیری ایران را از پیشدادیان و کیانیان تا تاریخ واقعی عهد ساسانی و بسر رسیدن دولت ایشان بیان می‌کند. در این اثر، سرانجام پیش‌بینی آینده و فرجام جهان و رستاخیز و تن‌پسین موردبحث قرار می‌گیرد. شاید تألیف اولیه این کتاب در اواخر دوران ساسانی انجام گرفته باشد، اما آخرین کسی که کتاب را مدون کرد آذرفرنبغ نامی است که نام خود را همراه با موبدان دیگری که در قرن سوم هجری می‌زیسته‌اند، ذکر می‌کند. از بندهش دو تحریر در دست است یکی تحریر مفصل به نام بندهش ایرانی یا بندهش بزرگ و دیگری تحریر مختصر و خلاصه معروف به بندهش هندی، تحریر دوم متاخرتر است.

نام اصلی کتاب ظاهراً «زندآگاهی» بوده است که در آغاز کتاب بدان اشاره شده است. بندهش به معنای آفرینش آغازین یا بنیادین نامی شایسته برای این اثر با توجه به مباحث در برگیرنده آن است

(تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۴۱).

مرحوم مهرداد بهار این اثر را با کوشش و همت عالی به فارسی برگردانده است. این اثر در سال ۱۳۶۹ به همت انتشارات توس به چاپ رسید.

۲. پژوهشی در اساطیر ایران:

بررسی و تجزیه و تحلیل تاریخ سپری شده هر ملتی، خود گواه و بیانگر نکات روشن و تاریک سرنوشت فرهنگی، سیاسی و اجتماعی آن ملت می‌باشد. در این ارتباط پرداختن، بازگویی و حفظ اساطیر هر ملتی بسیار حائز اهمیت است.

کتاب ماندگار و سند معتبر پژوهشی در اساطیر ایران که به عنوان یکی از مراجع مهم پایان‌نامه اینجانب، مورد تفحص و بهره‌مندی قرار گرفته است؛ خود ماحصل سال‌ها مطالعه، تحقیق و بررسی‌های مستمر و بی‌وقفه زنده یاد مرحوم دکتر مهرداد بهار می‌باشد. وی برای تالیف و تدوین اثر جاوید خود از کتاب‌های باارزش دیگری از قبیل: بندهش؛ گزیده‌های زادسپرم؛ روایت پهلوی؛ ارداویراف‌نامه، دینکرد و ... بهره‌جسته است.

دکتر بهار در کتاب مزبور به موضوعاتی همچون آفرینش؛ جدالهای اهریمن با آفرینش اورمزدی؛ رستاخیز؛ مردم؛ نجوم؛ جغرافیای اساطیری؛ گیاه‌شناسی، جانورشناسی و ... پرداخته است. البته می‌توان این کتاب را نوعی دائرةالمعارف اسطوره‌شناسی ایران برشمرد.

کتاب پژوهشی در اساطیر ایران در سال ۱۳۶۲ به همت انتشارات توس برای نخستین بار منتشر شد. و در سال ۱۳۷۵ مجدداً با ویرایش عالمانه خانم دکتر کتایون مزداپور، منتشر گردید.

۳. روایت پهلوی:

در نسخه‌های خطی همراه با متن دادستان دینیگ متنی می‌آید که معروف به روایت پهلوی است. گردآورنده آن معلوم نیست، ولی احتمالاً در قرن چهارم هجری می‌زیسته است و از تالیفات پهلوی مانند وندیداد؛ نیرنگستان؛ شایست ناشایست؛ دادستان دینیگ؛ بندهش؛ دینکرد؛ زند بهمن یسن، ارداویراف‌نامه و مینوی خرد استفاده کرده است.

روایت پهلوی با شصت و پنج فصل شامل مطالب گوناگونی است: آداب و رسوم و آیینهای دینی؛ مطالب اساطیری؛ کیهان شناسی؛ حوادث پایان جهان؛ سرنوشت انسان پس از مرگ؛ ادبیات عامیانه و اندرزنامه کوچکی منسوب به آذرباد مهرسپندان.

روایت پهلوی همچنین با بیان مسائل و مشکلاتی که زردشتیان در سده‌های نخستین هجری با آن روبه‌رو بودند، مانند احکام و آیین‌های دینی و مسائل مربوط به خرید و فروش با مسلمانان، تصویری روشن از وضعیت زندگی اجتماعی زردشتیان در آن روزگار ارائه می‌دهد (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۵۵).

این کتاب حاوی مطالب گوناگونی است که به صورت اجمالی می‌توان آنها را چنین برشمرد: تقویم؛ آیین‌های دینی یسنا؛ گاهنبار؛ نذر؛ خواندن دعای اهورنور؛ انواع آتش؛ آفرینش جهان؛ سرنوشت انسان پس از مرگ؛ رستاخیز و پایان جهان؛ بهشت و دوزخ؛ داستان گرشاسب، و ...

این کتاب به کوشش دکتر مهشید میرفخرایی ترجمه، همراه با یادداشت‌های مفصلی، به چاپ رسیده است. این اثر در ۱۳۶۷، به همت موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی منتشر شد.

۴. صد در نثر - صد در بندهش:

این کتاب مشتمل بر روایت‌هایی به زبان پهلوی و فارسی است و قوانین، رساله‌های دینی، احکام فقهی و آداب و سنن مذهبی پارسیان را در بردارد.

روایت‌ها دو گونه‌اند: روایات کهن و روایات جدید. مؤلف آن هیربد بهمن جی نوشیروان وانجی دهابر است. این اثر در سال ۱۹۰۹ در بمبئی به چاپ رسید.

۵. فرهنگ اساطیر ایرانی:

مجموعه‌ای از اساطیر ایرانی و بعضاً هند و اروپایی است که البته آن هم به دلیل اشتراکات فرهنگ و خاستگاه مشترک عقاید، نظریات و به ویژه اساطیری می‌باشد. این کتاب را خسرو قلی‌زاده بر پایه متون پهلوی تهیه و تألیف کرده است و در آن از منابع مفیدی همچون بندهش؛ مینوی خرد؛ شایست ناشایست؛ پژوهشی در اساطیر؛ گزیده‌های زادسپرم؛ روایت پهلوی و ارداویرافنامه و چند سند معتبر دیگر بهره جسته است. کتاب فوق در سال ۱۳۸۷، توسط شرکت مطالعات و نشر کتاب پارسه به چاپ رسید.

۶. گزیده‌های زادسپرم:

مجموعه‌ای است که آن را گزیده‌های زادسپرم موبد سیرجان در قرن سوم هجری تدوین کرده است. این کتاب دارای سی و پنج فصل است که به چهار بخش عمده تقسیم می‌شود. بخش اول دارای سه فصل و درباره آفرینش آفریدگان است و شباهت بسیاری به فصلهای نخستین بندهش دارد. بخش دوم

کتاب که فصل‌های چهار تا بیست و هشت را در بر می‌گیرد؛ مربوط به «دین» است و درباره الهام و ابلاغ دین در زمان‌های پیشین به کسانی پیش از زردشت؛ تولد، زندگی و معجزات او سخن می‌گوید. مطالب این بخش با آنچه که در دینکرد هفتم آمده است، مشابهت دارد و ظاهراً منبع هر دو کتاب، زند سپندنسک بوده است. بخش سوم کتاب شامل فصل‌های بیست و نه تا سی و سه است که درباره اجزاء تشکیل دهنده انسان، تن، جان و روان، بحث می‌کند و تجلی اعمال انسان پس از مرگ و مطالب گوناگون دیگر نیز در این بخش آمده است. بخش آخر، فصل‌های سی و چهار و سی و پنج، درباره رستاخیز و پایان جهان است و به علت افتادگی نسخه‌ها ناقص مانده است.

از آنجا که این کتاب تالیف یک نفر است، در مقایسه با بندهش که در طول زمان گردآوری شده و تدوین کننده نهایی داشته است، تکرارها و توضیحات درباره یک مطلب خاص در قیاس با بندهش در آن کمتر است (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۴۷).

ترجمه این اثر به همت دکتر محمدتقی راشد محصل در سال ۱۳۶۶ توسط موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی به چاپ رسید.

۷. متون پهلوی:

این اثر شامل سی و هشت متن مستقل است و از جمله مطالب بسیار باارزش آن یادگار زیریران؛ شهرستان‌های ایران؛ داستان خسرو قبادان و ریدک؛ درخت آسوریگ، گزارش شطرنج و ماه فروردین روز خرداد می‌باشد که از نظر اساطیری، جغرافیایی و اجتماعی دارای اهمیت ویژه‌ای است. متن

یادگار زیریران نیز از نظر تطبیق ادبیات حماسی میانه ایرانی با شاهنامه فردوسی از اهمیت خاصی برخوردار است.

گردآورنده آن جاماسب جی دستور منوچهر جی جاماسب آسانا بوده و دکتر سعید عریان آن را ترجمه و همراه با آوانوشت به دست چاپ سپرد. این کتاب در پاییز ۱۳۷۱ توسط کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران به چاپ رسید.

۸. مینوی خرد (دادستان مینوگ خرد):

مینوی خرد کتابی است با یک مقدمه و شصت و دو پرسش و پاسخ. از آنجا که در آن اندرنامه‌های بسیاری آمده و از خرد ستایش شده است، از اندرنامه‌ها به شمار می‌رود. در این کتاب در هر موردی «دانا» از «مینوی خرد» سوال می‌کند و «مینوی خرد» پاسخ می‌دهد.

به احتمال بسیار مینوی خرد در دوره ساسانیان تالیف شده است، زیرا در آن کوچکترین اشاره‌ای به حمله اعراب و مشکلات زردشتیان نشده ولی از ستیز ترکان و رومیان با ایرانیان سخن رفته است. احتمالاً اصل آن باید در زمان خسرو انوشیروان تالیف شده باشد و نثر صحیح پهلوی در این کتاب این حدس را تایید می‌کند به جز اندرزها، توجه خاص به عقل و خرد، مطالب دیگری از قبیل آفرینش، تقدیر؛ مطالب اساطیری، کیهان‌شناسی و کم‌توجهی به امور دنیای مادی و توجه به دنیای معنوی و سرنوشت روان پس از مرگ شده است.

این اثر به کوشش دکتر احمد تفضلی به فارسی برگردانده شد. کتاب فوق در ۱۳۶۴ توسط انتشارات توس به چاپ رسید.

فصل اول

آفرینش جهان

درآمد

در پژوهش حاضر به توصیف آفرینش گیتی و گیتیان می‌پردازیم و از بحث دربارهٔ جدال اورمزد و اهریمن و تازش‌های او به جهان آفرینش، مگر در موارد ضروری، صرف‌نظر می‌کنیم.

در مقولهٔ آفرینش آمده است: نخست زمان بیکرانه بود که ازلی است و ابدی و دو جهان روشنی و تاریکی. اهریمن در جهان تاریکی به سر می‌برد و اورمزد در جهان روشنی. اهریمن از وجود اورمزد و جهان روشنی بی‌خبر بود. تا این که انواری از جهان روشنی را دید و شیفته آن شد. پس بدان تاخت. اورمزد به اهریمن پیشنهاد کرد تا جهان روشنی را بستاید. اهریمن نپذیرفت. پس اورمزد از او خواست تا مدت نبرد را تعیین کنند. اهریمن با پس دانی پذیرفت و مدت نبرد را دوازده هزار سال (و به روایتی نه هزار سال) تعیین کردند. هرمزد چون ذات مهاجم اهریمن را می‌شناخت تصمیم گرفت که جهان روشنی خویش را در برابر تازش اهریمن حفظ کند و بدین روی از زمانه بیکرانه، زمان کرانه‌مند دوازده هزار ساله را آفرید. چون هیچ خلقتی بدون زمان ممکن نبود، با خلق زمان کرانه‌مند توسط هرمزد، اهریمن نیز قادر به آفرینش شد. از این دوازده هزار سال سه هزار سال به خلق مینوی جهان گذشت. هرمزد آمشاسپندان، ایزدان و مینوی جهان مادی: آسمان، آب، زمین، گیاه، حیوان و مردم و به روایت بندهش آتش را آفرید. بنا بر گزیده‌های زادسپرم آفرینش اورمزد دوازده است: آسمان، زمین، خورشید، ماه، اختران، گیاه، آتش، موجود در گیاه، خوشه‌ای که در زمین می‌روید، جنین موجود در رحم مادران، مرغان، آب و ابر.